

בְּצֵרוֹן

נוסד על־ידי חיים פשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה כ"ח (כרך ג"ה) כסלו-טבת, תשכ"ז חוברת ב' (262)

שלוש שיחות על היהדות

מאת אליעזר ליבנח

מסעי הקיץ לאירופה מוקדש היה לענינים יהודיים. שלוש שיחות נחרתו בלבי. לא אכנה בשמות האנשים, ולא אוהה את מקומותיהם. הכיטוי יקל למסור את הדברים, זיהוי אישי וגיאוגרפי אינו מוסיף; דובר בענינים יהודיים אוניברסליים. שיחות מעין אלו עשויות היו להתקיים ב־1966 בפאריס ובלונדון, בניו יורק ובבוסטון, והמשוחחים יכלו להיות רבנים נאורים, הוגי דעות יהודיים ואחרים. לא האישים קובעים, אלא הנושאים, והם חמודים למדי. בפגישות השמעתי גם הרהורים משלי; אשמיטם כאן. אביא את רחשי ליבם של בני שיחי, כאילו נאמרו בנשימה אחת.

יהדות ונצרות בעידן החדש

מבחינה אחת — פתח בן שיחי — ניצחה היהדות את הנצרות: מדינת היהודים בארץ ישראל קמה לתחייה. חורבן הבית היה בשעתו יתרון אמוציונלי חשוב לנצרות הנובטת — היהודים נענשו על דחייתם את ישו. אחר כך הפכו פיזורם והשפלתם הוכחה תיאולוגית לנחיתותם, כל עוד ממאנים להצטרף לבשורה החדשה. תחיית המדינה הישראלית ביטלה הוכחה זו. היהודים נשארו נאמנים ל„עקשנותם“, אך מדינתם הוקמה מחדש וירושלים בירתה. לאורך ימים תהא לכך השפעה לא קטנה על הילכי הרוח הנוצריים. סבורני, לטובה.

ברם מבחינה אחת — המשיך רעי — עומדת הנצרות בפני נצחון גדול על יריבתה־שכנתה. הגולה היהודית מקבלת תכונות של דיאספורה נוצרית

בן שיחי נקט בתיבה "דיאספורה" המקובלת אצל הקתולים לגבי עדותיהם הפורות). הקהילה היהודית חייתה בעבר חיים יהודיים מלאים ונתנה תשובות יהודיות לכל אתגרי החיים. עתה הופכת לקיבוץ של מבקרי בית כנסת בשבתון ובחג, דוגמת הנוצרים. ואצל היהודים כאצל הנוצרים המבקרים הם מיעוט. הפולחן בבית הכנסת, על גינוניו השונים, נעשה עיקר חוויתם ומעשיהם הדתיים. מחוצה לו אינם נבדלים כמעט מהנוצרים על כיתותיהם. גשארה, אמנם ברית המילה, אולם היא מקובלת בכיתות פרוטסטנטיות אחדות, ואף בבית המלוכה האנגלי... הרב נעשה דומה בפונקציות הדתיות שלו לכוומר נוצרי: עליו לייצג את היהודים בפני אלוהיכם, לשמור למענם על המצוות, ולבצע הלכים פולחניים וסמליים. פולחנים אלה והתרוממות הרוח הצמודה להם — במידה וצמודה — הם ביטוייה הבולטים של דתיות אצל היהודים המודרניים. בכוחם הם "ניגאלים". לאחר שעזובים את בית הכנסת, ממשיכים בחיים בלתי יהודיים, כשאר אנשי סביבתם. שבתם אינה נידללת מיום א' של נוצרים רגילים. "יהודים בצאתם (לביה"כ) ובלתי יהודים באוהלם", ציטט אימרה שגורה בהיפוכה. אינני מדבר רק על היהודים הריפורמים וה"ליברליים", הגיב להערת. ההבדל בין הריפורמיים וקיצוני האדוקים בויליאמסבורג וסטמפורד היל איננו עקרוני כל כך, כפי שניראה: אלה ואלה משאירים שטח־חיים הולכים ומתרבים מחוץ לתגובה יהודית. היהדות הקיפה את כל תופעות החיים והגיבה לכל חידוש שהופיע באנושות, במימד משקי, חברתי או טכני. היהדות היתה תורת־חיים (הדגיש את המילה "חיים"), לא התעלמה משום חזיון מפתיע ולא ברחה משום פירכה סבוכה. נטורי קרתא למיניהם משאירים, כנגד זה, את התגובה לתופעות החיים החדשות — המתפשטות בשיעור מדהים — לבלתי יהודים, ואילו עצמם ניסגרים בפינה הולכת ומצטמקת. להבדיל מה"ליברלים" שלנו הם פונדמנטליסטים. זה, כמובן, הבדל בולט, אולם כמוהם אינם אומה, אלא כת. ובתור כת ישתלבו יפה בחברה הנוצרית־פלוראליסטית־הומניטרית דהאידנא: גוון אקוטי במסכתה ההמונית.

לבסוף הוסיף: גידמה לי, שהנצרות היא הדת האדאקוויטית של חברת השפע הטכנולוגית במערב. היא חופפת את חוסר יכולתם של המוני האדם המערביים למצוא מוצא מהסבכים, שהישגי המדע והכלכלה הבשילום; אך מציעה להם (או לחלקם) גאולה נציגותית, סימלית, או נזירית (הכל לפי נטייתו של הפרט). גישה זו טבועה במהותה של הנצרות. במידה וישרדו יהודים במרחב המערבי ייהפכו כיתה קריפטו־נוצרית. אולי, קבוצה של כיתות, תיקן תוך ההרור. לאחר תפילת מעריב נפרדנו.

יהודים, קווייקרים, אוניטרים

השיחה השניה נסבה על "מוסריות" ו"רדיפת צדק" כמהותה של היהדות, לפי המקובל ביהדות הריפורמית, וגם מעבר לה. "מוסריות" כוללת, לפי תפישה זו, יחסי שכנים, פילנטרופיה ונקיטת עמדה פוליטית. ככל שחובות המוסר בין אדם לחברו נעשות קשות ומסובכות בחברה המודרנית, מוסטית תשובת הלב — בפרט בין יהודי ארצות־הברית — להתנהגות פוליטית מסוימת.

עמדה כלשהי בעיסקי ויאטנם מוגדרת, למשל, כמוסרית וכנובעת „מהמהות” היהודית. בדומה לכך, טוברים איגודים של בתי-כנסת והסתדרויות יהודיות באמריקה, כי „היהדות” מחייבת עמדה מוגדרת בבעית הכושים ופתרון מסויים לגביה.

אמר בן שיחי: אינני יודע, אם צודקים מתנגדיו האמריקניים של הנשיא ג'ונסון באלטרנאטיבות שלהם למדיניותו בדרום-מזרח אסיה, יתכן, אבל מה ביניהן ולמוסריות בינלאומית, או ליהדות? ואיזו מהאלטרנאטיבות השונות תיחשב כביטוי נאמן ליהדות, יש הרי ניגודים מפליגים ביניהן לבין עצמן? כך לא ברור לי, אם תיפתר בעיית הכושים על ידי מתן „זכויות”; שמא, אי אפשר לפתור אותה כלל ועיקר במערכות הפלוראליזם האמריקני הכנסייתי דהאידינא? אולי הטיפוס הסובייטי, הטריטוריאלי של פלוראליזם חופף יותר את חומרת המתח? על כל פנים, ייתכנו פתרונות שונים לאימת הבעייה הכושית. אפשר לחיות חיים יהודיים, שלמים, ובאותו זמן לצדד בפתרונות שונים לחלוטין...

ועדיין אין זה העיקר — הדגיש בן שיחי — נניח ועמדה כלשהי בענינים בינלאומיים ופוליטיים פנימיים, הקרויה „ליברלית”, תיחשב כיהודית; וכן נגדיר בתור „יהודית” נטייה חזקה לפילנטרופיה ולתיאולוגיה ראציאליסטית. לרבות הסתייגות מתורת השילוש ובדומה לו. איזה ייחוד יהודי יש כאן? הקוויקרים אינם פחות „מוסריים” בשטחים בינלאומיים מהיהודים, ואינם נופלים מהם בסיוע פילנטרופי, ללא הבדל גזע, דת ולאום. לדעתי, עולים על היהודים: הפילנטרופיה שלהם איננה מצטמצמת במתן תרומות, אלא מתבטאת בביצוע אישי, הקשור לפעמים בסכנות. ואם מדגישים אנו את הראציאליזם בתיאולוגיה דאיסטית ואת שלילת השילוש, במה ייבדלו היהודים מהאנוניטרים, השוללים את השילוש מיסודו. אף הם מתאפיינים בהדגשת המוסר ורדיפת-צדק.

אגב — העיר בבת-צחוק, בהתקרבו לטווח מקצועו — הקוויקרים והאנוניטרים נימנים ברובם על הרבדים העליונים של החברה הטכנולוגית-מודרנית. יהודינו מטפסים במהירות ובמרץ בשלבים אלה. ההתקרבות הדתית תהא חופפת איפוא את ההזדהות הסוציאלית. אין זמן ליהדות

בני-שיחי בפגישה השלישית היו בעל ואשתו, שניהם אנשי-מדע הרוצים לשמור על יהדותם. במובן מסויים הדגישו את יהדותם הצרופה. בניגוד כלשהו לתפישה ה„ישראלית” האכסקלוסיבית, אין צורך, לדעתם, לחיות בישראל כדי לחיות כיהודי. תוך השיחה התגלגלו הדברים על בנם, נער המתקרב לבר-מצווה. אשלב את דברי הזוג, כאילו נשמעו מפה אחד.

אנחנו משתדלים, אמרו, שהבן יעמוד נאה במיבחן בן-מצווה, בבית הכנסת ובבית. לומד כל שחייב ללמוד. אך אי-אפשר להעמיס עליו יותר-מדי; קשה לתבוע, שיהא קורא ספרות עברית ומעיין במקורות, או ייהפך בקי במצוות... רוצים אנו לתת לו חינוך מודרני מעולה, שיהא מוכשר בבוא הזמן (סוף בעמוד 73)

למלא יעוד מדעי או מינהלי. האין מחייבת היהדות מאמץ חינוכי רב ככל שניתן? המאמץ בולע, כמובן, את זמנו. עד חמש אחה"צ עסוק הילד בביה"ס-המכין, ולאחר-כך ימשיך בלימודיו בפאבליק-סקול. כאשר חוזר הביתה תוכפים עליו שיעורים, והכרחי ללמדו קצת נגינה. ולאחר הכל, אסור למנוע מהילד מעט נופש ובידור. הדבר עשוי לשבש את איזונו הנפשי. הלא כך? מה לעשות, נאנח בן-שיחי, לא נשאר הרבה זמן ליהדות, אם רוצים לעמוד במיבחנו של המירוץ המודרני.

אמרתי מה שאמרתי, ושתקתי במקום ששתקתי. בליבי הסכמתי לבן-שיחי, שאם מתגוררים יהודים בארצות הגויים, מעצם אופיים וממהות "יהדותם", לשאוף אל צמרות החברה הגויית. אחרת, מה יעשו שם? ולשם מה מתערבבים ביניהם? אשר ליהדות, אכן אין זמן עבודה בנסיבות אלו.